

Fodor András verseiről — gyűjteményes kötetét olvasva

KÉLT ÚJRA JEL — 1979

Munkássága fölött már könyv ad áttekintést, irodalomtörténeti rangot is jelezve. Gondos írás, részletekre kiterjedő fejlődésrajzzal: ha csak lényegében elhibázottnak nem érzi valaki Csűrös Miklós munkáját, fölösleges ugyanerről a témáról hasonló szempontok szerint, hasonló módszerrel írnia. (Rövidebben, tehát szűkséggépp hézagossabban.) De ha szerencsésen tudja is egymást kiegészíteni a harminc év terméséből vett bőséges válogatás és a pályaképrajz, érdemes lehet még szólni a kötetéről. Csak: nem irodalomtörténetírói igényekkel, inkább megelégedve a versolvasók egyikének alapállásával. Hosszabb fejtegetésekbe nem bocsátkozva, csak megállva egy-egy maradandóbb versélménynél. Néha egy-egy kérdés megfogalmazásával téve kísérletet a továbbjutásra.

*

*„Éjjél. Zörögve megindul a hó.
Feltürt gallérodon a sujtó fagy virágzik.
Egymást ütő szilánkok zavarából
melenged össze, békítsd ki a lét
csikorgó porcikáit.*

.....
*Éjjél. Megállsz az utcán egyedül.
Emberi arcát hordod az éber pillanatnak.
Kirajzolódasz, tisztán és rebbenetlen,
akár az éj gazdátlan üregéből
világlo földi ablak.”*

Egyik négyszakasos verséből való ez a kezdő- és zárórészlet. Hóhullás, melengető szándékok, bensőséges kisrealizmus gondolati gazdagítása, emberarcúvá tevése akár az időnek is: Simon István rokonszenves költészetéből ismerős elemek. Éjjel felezőpontja, zörögve keményedő dolgok, egymásnak ütköző szilánkok, elhagyott fény, gazdátlan üreg, végérvényessé levő kirajzolódás a környezetből: olyan tényezők, amelyek a *Harmadnapon* Pilinszky-líráját jellemzik. Két világ — fényévnyi távolságra egymástól, valahol „félúton” József Attila néhány versének csoportjával — a vállalt feladat azonban sikert mutat: a végtelenen eltérő elemek úgy tudnak itt egymáshoz rendeződni, hogy végül is teljes egészet adnak. Ha nem is oldódnak harmóniává „a lét csikorgó porcikái”, engedik magukon érvényesülni a „kibékítés” törekvéseit. A mindenség zilált „koccanásai”-ból „rendet, muzsikát” formált az alkotó.

De vajon nem csak pillanatnyi lehet-e az ilyen siker?

Mert maguk az ellentétpólusok nem csak a *Kirajzolódasz* soraiban vannak jelen: kimutathatók Fodor András költészetének egészében. Egy derűs, friss, „természetközeli” kisrealizmusnak az elemei éppúgy ott vannak kötetének anyagában, mint

ahogy a modern élet tárgyi-pszichikai-társadalmi világának megannyi diszsonáns, nyugtalanító tényezője. A *Sárközi lány* gyönyörködtető lépéseinek lassan kibontakozó leírását a *Memento* töredéke követi, az elhurcoltatások szorongásait idézve; a *Józan reggel* egymagában tartalmazza „lobbanó színek, szagok” káprázatának, egy „ujjongva lélegző világ” mámorának „emberarcú révület”-ét, és a fagyba dermedés „örökké józanná vakító” jeleinek zordságát. A *Fordulóban* a kedveshez először elvívó régi lépések öröme újul, egy ismerős táj vesz körül leheletével, a *Holtak és élők* viszont temetetlenül heverő, görcsbe meredt embertestek, hallgatag tárgyak, „horpadt fülke telefonkönyvében” egykedvűen lapozgató szél kaotikus együttesével szembesít. A kereső szeme elé csak úgy tolnak a hasonló példák — egy olyan költészet tartományából, amelynek Sárköztől Londonig terjednek a geográfiai határai. Emberi gesztusok bensősége és „tárgyakká formált anyag” csatakos „romteme-tői”, egy „szép simulás” környezethumanizáló emléke és „vacogva fázó” kitaszított árnyak váltakoznak itt egymással. Még az ég lombját is beválatlanul maradó ígé-retek szikkasztják (*A romlás évada*), de testek „kettős vérköre”, folyondárként egy-másba fonódása is körül tud benne határolni egy-egy menedéknyi — vagy a ma-gasba lendüléshez támpontot adó? — területet (*Derekad, nyakad oszlopa, Tested kenyere*n). Párnára omló hajsátrak sugárzása tud nyugtató varázst árasztani — de eldobott tojáshéjakra vetődő fények foltjai az egész lét értelmetlenségét sugallhatják (*Hiányzol, Hajnali örület*). Néha még az érzéki gyönyörködés mámorából is átszü-remlik valami a szavak nyugalmán (*Szobrok a templomban*), hogy máskor „fekete rétek, városok vak ismeretlene”, a *semmi*, a célvesztés riasztó vonzerejét adják tovább a sorok (*Hajsza*).

„A dolgok tükre két arcot mutat” — fogalmazza meg Fodor András egy ízben tételszerűen is az ítéletét (*Kétarcú világ*). Néha mintha az éjszakát is ellentétek energiái töltenék föl feszültséggel (*Ágakra feszített éjszaka*); „a szertebomló tér, idő / nem ad formát a kusza jelennek” — vesszük nyugtalanul észre más alkalom-mal (*Kristály szemű pillanat*).

Két világ — és mintha nem csupán az *Aréna* (az egyik legnagyobb igényű vers) szereplőit jellemezné, hogy „hiába vágyik bennük utolérni egymást / az igen és a nem”.

Egymással szembesülve mégis ritkán vannak jelen az ellentéteknek ezek a vég-letei. Legalábbis: ahhoz hasonló erővel, hasonló művészi értéket is adva. (Az emli-tett néhány példán kívül még a *Csak ami volt...-at*, a *Világ végét* érzem ebben a vonatkozásban kiemelhetőnek — s aztán a kötet címődjét, a *Kélt újra jelt*.)

Talán ilyen végletek egymáshoz feszülésében keletkezett a versek néhány külö-nös markánssággal elének rajzolódó képe? Lehet. Az egyik idézett költemény is mint-egy a bomlás, a széthullás ellenében, energiák keletkezési pontjában — „*Hányféle érzés tapad a képre!*” — metszett ki egy-egy látványrészletet, „hadd álljanak az időbe meredve”, „a kristály szemű pillanat / százfele húzó sugárkörében”. Így nyer megörökítést — ha több nem, hát „két éhes szerető / a karcos fényű ragyogásban / szélverte fák alatt” (*Mohó partok*), vagy egy fölemelt karmesteri pálca az elszaba-dulni kész káosz erőivel szembeszegülve (*Aréna*), — azoknak a gesztusoknak adva egyik változatát, amelyekkel „a tér zöld ágai közé / értelmet ír a lelkes mozdulat” (*Válasz*). Talán ezért tud néha akár a „vagyok” és a „van” tudomásulvételébe olyan sok élmény, a „látom”, „tudom”, „továbbadom” megfogalmazásába etikai tartalom is sűrűsödni (*Hűség, Barátainak*). Egy olyan természeti látványnak a rögzítésébe, amelyik a szabadság lehetőségéről-jogáról tud tanúskodni. Egy „eszels nyugalmú” nő látványának a kiemelésébe, aki a közöny és a téboly kusza elegyedésében regényt olvas a járda szélén (*Örök Babylon*). A szem recehártáján őrizve egy kép síkjába rézsút bevágó hóhullást, a „zsibbadt levegő” valószerűtlen békéjében egyetlen pil-lanatra megálló jóbarát alakját — feje fölött egy moccanatlanul sárgálló fával —: a halál előtti utolsó emléket. „... oszlopok / meszelt rendjét, / a templomok / ba-rokk ormát, / a kovácsolt kapuk / mögött a kertek mértánát” (*Keserű*), vagy egy teljes emberi magatartást feltáró szerelmes mozdulatot (*A kéz, a száj, a kar*).

De talán akkor is hasonló erők jutnak érvényre, mikor csak egy embercsoport „vidám és félelmetes” „kigömbölyödését” állítja tekintetünk elé, gőzből-füstből „ércnél maradandóbbá” tömörülésével, masszív nyugalmú önmagát vállalásával (*Emlék egy városból*).

Az eddig mondottakból is érzékelhető, miért tud ez a költészet legtöbbit mégis egy-egy emberalagnak — különös erőket magában egyesítő művésznek vagy gondolkodónak — a megmintázásával nyújtani.

*„Vonul robosztus-félszegen,
vonul az esti Bartók Béla úton,
meredek vállát nekidöntve
sűrűdő égnek,
közöny hamujának;
beharapott szájában tartva
viszi tovább a hangok
szakadt örvényeit,
viszi a mindig meztelen halánték
fölemelt, súlyos boltozatát;
tekintetéből,
izzó két gödörből
parázslík, sűt tovább
elszámolatlan szégyenünk,
egyetlen föl nem váltható
űdvösségünk:
az eszelős igazság.”*

Szervánszky Endréről alkotta ezt a képet, egyaránt érzékeltetve disszonanciát és harmónia igényét, tragikumot és föl nem adott emberséget. Tiszta látványt tárva belső tekintetünk elé, magatartást formáló erővel. Már a régebről való, Egry József alakját idéző *Vizrenéző* is hasonló irányban kereste az utat, a kínból-dacból-fényből műveket teremtő, „az ember elvesztett világá”-t újraalkotó művésznek az alakját rajzolva, az ő nézését megörökítve. Sztravinszkij egy-egy különös gesztusát, Németh László fénybe emelt arcát is tisztán őrzik a gazdag verskultúrájú költői művek (*Hangverseny Párizsban, A szem hatalma*), még maradandóbb azonban Fülep Lajos földidézése. A *Kettős rekviem* — a legkiemelkedőbb ciklus — néhány darabja.

*„Sövények közt a lejtőn,
a sötétség hullámain
imbolygó lábak, nagy saruk hajója,
araszoló kampósbót evezője
billeg felénk, ahogy hűsz éve minlíg.
Közénk áll. Fordul. S hirtelen
két végtelen közt kifeszűl a tér,
s az idők utján oda-vissza
megkezdűdik megint
az eszmék vontatása...”*

Zengővárkonyi erdők „fürkésző illatai” és római tavernák mélyén robajló lábak, zugligeti utcák fényvillanásai és karthágói kőfejtő-pokol, Athén építészének munkája és baranyai házaspár nemes ritmusú tánca közt épít hidat, a közöttük áramló lét rezdüléseit engedi át magán ez a prófétai szigorú aggastyán, aki még utolsóul „helyére bűvöl egy világot, / mely már sohase lesz.” (*Látogatás, Az ezredik este*). A portré ugyanakkor — szemérmes rejtőzködéssel — a tanítvány eszményeiről is vall. Az *Egy barátsággra* emelkedett szenvedélye mellett ezekben a képekben tud talán a legmagasabbra jutni Fodor András lírája: sokszázados erkölcsi értékek őrzé-

sében, egy olyan klasszicizálásnak a költői megnyilatkozásaiban, mely úgy fegyelmezi az emberi érzésvilágot, hogy a rejtettebb sugallatok felszínre jutása elé sem emel falat.

*

Egy szigorú, a termés egészére kiterjedő mérlegelés bizonyára megállapíthatná, hogy nem mindenütt mentes ez a költészet a didaktikusság súlyaitól, a fölös kimért-ség, a gondolati túlbonyolítottság-nyújtottság veszélyeitől. Elmondhatná, hogy egy karcsúbbra szabott válogatás jobban ki tudta volna ugratni azokat az értékeket, amelyek szerzőjét mai líránk jelentős alkotóinak sorába emelik. De nem másodlektori jelentés ezeknek a soroknak a feladata. Legföljebb mérlegelésre lehetnek hivatottak — s egy kicsit köszönetet is mondani azokért a művekért, amelyek emlékeztetésekké tudtak válni olvasójuk számára. *(Szépirodalmi.)*

TAMÁS ATTILA

Kortársunk: Fodor András

CSÜRÖS MIKLÓS KISMONOGRÁFIÁJA

Jó tíz éve annak, hogy egy zömök, keménykötésű, szemüveges, amolyan Gyulai Pál karakterű fiatalemberrel találkoztam. Abban az időben sűrűn látogatott Pécsre, Várkonyi Nándorhoz, hogy első forrásból tájékozódjak: Kodolányi Jánosról készülő egyetemi szakdolgozatához gyűjtött anyagot. Akkor ismertem meg a húsz-egynéhány éves Csűrös Miklóst, s kéziratos dolgozatát — mint arról Kodolányi-könyvemben megemlékeztem — magam is haszonnal forgattam. Azóta Csűrös nemcsak egyetemi tanulmányait fejezte be sikerrel, nemcsak rangos tudományos fokozatot nyert, nemcsak egyetemi oktatóként dolgozik eredményesen, hanem figyelemreméltó, érzékeny és okos kritikai tanulmányaival, esszéivel is jelen van irodalmi folyóiratainkban. Emberi és irodalmi kapcsolatai, ismeretei egyre tágulnak, gyarapodnak, a két háború közti magyar irodalom kérdéseiben éppoly otthonos, mint a kortárs magyar irodalom jelenségeinek megítélésében. A Fodor Andrásról írt kismonográfia az első önálló könyv terjedelmű munkája, ezért figyelmünket kétszeresen megérdemli.

Fodor András monográfusa nem könnyű feladatra vállalkozik. Munkáját mindenekelőtt az életmű eredetisége, „jelenszűrősége” nehezíti meg. Nemcsak arról van szó, hogy Fodor sokoldalú író: költő, műfordító, szerkesztő, esszéista, érzékeny a képzőművészet és a zene korunkbeli problémáira, könyvet írt József Attiláról, Bartókról, Sztravinszkijről, s ugyanígy ismeri és érti a kortárs magyar irodalom alkotóit; hanem arról is, hogy ez a „sokoldalúság” valami egészen különleges, sajátos, egyéni és önértékű szümbiózissá szerveződik nála, valami olyan jellegzetes minőséget teremt, ami egyéniségét és életművét pótolhatatlanná teszi. Ez az egyediség mindenekelőtt emberi kapcsolataiban realizálódik, azokban a személyes vonatkozásokban, amelyek természetesen a művekben is tükröződnek. Munkásságának monográfusa sem érheti be tehát a művek lajstromozásával, a leltározó pontossággal, valamilyen képpen ezt a „jelenszűrőséget” is meg kell ragadnia. Ez a jelenszűrőség persze csak az előtt tárulkozik föl, aki nem előítélettel, prekoncepcióval, hasonlítgatással közeledik az életműhöz, hanem elfogadja olyannak, amilyen, s belülről próbálja megérteni, karakterének szálait fölfejtani. A Fodor András-i életmű Csűrös Miklósban ezt a fajta értelmezőt találta meg. Csűrös föltérképezi Fodor írói műfajait, elemzi a költői mű és a fordítói tevékenység finom kapcsolódásait, részletesen szól József Attila- és Sztravinszkij-könyvéről, kitér esszéire, képzőművészeti és zenei tárgyú publikációira, szerkesztő tevékenységére. De mindezeket túl beszél emberi kap-